

บทที่ 8

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

8.1 สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาถึงการปรับตัวในวิถีชีวิตของเกษตรกรรายกลางภายใต้การเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมบนที่สูง ซึ่งมีการศึกษาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับระบบเกษตรกรรมบนที่สูงตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน วิเคราะห์ถึงผลกระทบในระดับชุมชนและครัวเรือนยากจนเกี่ยวกับแง่มุมต่างๆ ในปัจจัยเกี่ยวข้องที่สำคัญ ตลอดจนศึกษาถึงกลยุทธ์การปรับตัวในการดำรงชีวิตที่เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนยากจนว่ามีวิธีการอย่างไร โดยการศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาถึงพลวัตของระบบเกษตรของชุมชน Wealth ranking เป็นวิธีการในการจำแนกกลุ่มคนในชุมชนตามฐานะทางเศรษฐกิจและใช้ การวิเคราะห์ร้อยละในการจำแนกกลุ่มคนยากจนเพื่ออธิบายวิถีชีวิตแต่ละกลุ่ม จากการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

8.1.1 พลวัตของระบบเกษตรและผลกระทบต่อวิถีชีวิต

จุดกำเนิดการเปลี่ยนแปลงของระบบเกษตรกรรมในพื้นที่ศึกษา สามารถจำแนกออกเป็น 2 ช่วงคือ

การเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ป่าธรรมชาติมาเป็นชุมชนเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม โดยเกิดขึ้นในช่วงประมาณ พ.ศ. 2440 เนื่องจากมีพื้นที่เหมาะสมกับการทำการเกษตรได้ ซึ่งกลุ่มชนเผ่ากะเหรี่ยงเป็นผู้เริ่มต้นการเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ ในขณะที่ชนเผ่าม้งเป็นกลุ่มชนเผ่าที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่ในภายหลังปี พ.ศ. 2460 และชุมชนทั้งสองชนเผ่าเริ่มขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ และจับจองที่ทำกินตามรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิม คือ กะเหรี่ยงทำปลูกพืชในระบบไร่หมุนเวียนและม้งปลูกพืชในระบบไร่เลื่อนลอย การเกษตรแบบดั้งเดิมทำการผลิตเพื่อการยังชีพในครัวเรือนเป็นหลัก มีการเลี้ยงไก่ สุกร โค และกระบือเพื่อความมั่นคงทางอาหารอีกทั้งยังใช้ป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงทางอาหารตลอดทั้งปี แต่เมื่อเกิดการขาดแคลนอาหารขึ้นกะเหรี่ยงจะใช้กลยุทธ์การออกกรีบจ้างเพื่อแลกกับอาหารหรือเงินในขณะที่ม้งจะปลูกฝิ่นเพื่อขายอย่างแพร่หลาย วิถีชีวิตของชาวเขามีความเรียบง่ายเนื่องจากยังความเชื่อในพลังของธรรมชาติ

การเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่การเกษตรดั้งเดิมมาเป็นพื้นที่การเกษตรเชิงพาณิชย์ โดยการดำเนินงานของโครงการหลวงซึ่งเกิดในช่วงปี พ.ศ. 2519 เนื่องจากเพื่อยกคุณภาพในการดำรงชีวิต แก้ไขปัญหา

การปลูกพืชเสพติดและการล้อมโทรมของสภาพป่าธรรมชาติจึงมีการนำพืชเศรษฐกิจทั้งพืชผักและไม้ผลเข้ามาเป็นกลยุทธ์การพัฒนาในพื้นที่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ทำให้ชุมชนชาวเขาในพื้นที่เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและการดำรงชีวิตที่มีแนวโน้มพึ่งพิงเศรษฐกิจจากภายนอกมากขึ้น ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนดจากภายนอก แบ่งช่วงการเปลี่ยนแปลงในเวลานี้ได้ 3 ช่วง คือ

ช่วงปี พ.ศ. 2519 – 2525 พืชพาณิชย์ทั้งพืชผักอายุสั้นและไม้ผลถูกนำเข้ามาทำแปลงสาธิตและส่งเสริมให้ชาวเขาในพื้นที่ปลูก ในช่วงนี้พืชผักเป็นพืชหลักในการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนเพียงอย่างเดียวเนื่องจากไม้ผลยังไม่ให้ผลผลิต นอกจากนี้ยังมีการให้เปล่าปัจจัยการผลิตต่างๆ แก่เกษตรกร เช่น ปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์ วัสดุการเกษตร เป็นต้น โครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานที่สำคัญในช่วงนี้คือ ถนน แม้จะเป็นเพียงถนนดินแต่ก็นำไปสู่การเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงระบบวิถีชีวิตเนื่องจากการคมนาคมสู่พื้นล่างสะดวกสบายขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการผลิตแบบยังชีพเป็นหลักยังคงมีการผลิตอยู่อย่างแพร่หลายทั้งข้าวและฝิ่น

ช่วงปี พ.ศ. 2526 – 2530 เป็นช่วงที่ไม้ผลเริ่มให้ผลผลิตออกจำหน่ายจึงเป็นแหล่งรายได้อีกทางของชุมชนแต่ยังคงไม่มากเท่ากับพืชผักอายุสั้น การสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากหน่วยงานภายนอกเริ่มลดลงโดยมีจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนปัจจัยการผลิตแทน พื้นที่เพาะปลูกพืชพาณิชย์เริ่มขยายมากขึ้นและเกษตรกรบางรายเริ่มนำผลผลิตไปขายเองในเมืองเนื่องจากถนนเพื่อการขนส่งถูกพัฒนาให้มีสภาพดีขึ้น อย่างไรก็ตามการปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนยังคงได้รับความนิยมอยู่เช่นเดิมแต่การปลูกฝิ่นเริ่มหมดไปจากพื้นที่

ช่วงปี พ.ศ. 2531 – ปัจจุบัน เป็นช่วงที่ระบบเกษตรพาณิชย์ที่เด่นโดยมีการปลูกพืชผักอายุสั้นตลอดทั้งปี อีกทั้งไม้ผลกลายเป็นแหล่งสร้างรายได้(เงินก้อน)ของชาวเขา จึงเริ่มมีผู้หันมาปลูกไม้ผลในที่ดินของตนเองมากขึ้นในขณะที่พืชยังชีพเช่นข้าวเริ่มถูกลดพื้นที่เพาะปลูกลงและชาวเขาหันไปซื้อข้าวเพื่อการบริโภคแทน ในช่วงนี้มีการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคที่สำคัญให้มีความทันสมัยมากขึ้น ทั้งการสร้างระบบการคมนาคมขนส่งใหม่ การสร้างระบบไฟฟ้า การขยายการศึกษาภาคบังคับถึงมัธยมศึกษาตอนต้น ตลอดจนการขยายระบบการสื่อสารทั้งด้านข้อมูลข่าวสารและการติดต่อสื่อสารจากชุมชนภายนอก ทำให้ระบบในชุมชนเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกได้สะดวกยิ่งขึ้นกว่าในยุคที่ผ่านมา การพึ่งพาในด้านความมั่นคงอาหารและยารักษาโรคเริ่มลดลงและเปลี่ยนไปพึ่งพาจากรายได้เพื่อหาซื้อสิ่งจำเป็นต่างๆ จากระบบตลาดมากขึ้น ลักษณะการผลิตเชิงพาณิชย์เป็นรูปแบบการผลิตที่เข้มข้น การดำรงชีวิตของชาวเขาในช่วงนี้ได้รับวัฒนธรรมจากภายนอกไปผสมผสานกับรูปแบบชีวิตจากวัฒนธรรมดั้งเดิม

8.1.2 ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง

ผลกระทบโดยรวมนั้น ชีวิตของชาวเขาถูกตีกรอบให้เข้าสู่การดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้นอย่างไม่มีทางเลือก เนื่องจากภายนอกมองว่าวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเป็นการทำลายธรรมชาติและผิดกฎหมาย แม้การพัฒนาจะทำให้ชาวเขาส่วนใหญ่ในชุมชนมีการดำรงชีวิตที่สะดวกสบายมากขึ้น เนื่องจากมีสิ่งสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานทั้งไฟฟ้า น้ำประปา ถนนลาดยาง เข้ามาถึงยังพื้นที่ชุมชนมีผลต่อการรับรู้ข่าวสารและวิถีชีวิตด้านต่างๆ ก็ตาม แต่ทำให้การเกษตรแบบดั้งเดิมลดความสำคัญลงเกษตรเชิงพาณิชย์เพิ่มความสำคัญในชีวิตแทน แม้จะทำให้รายได้และการถือครองทรัพย์สินมีค่าในชุมชนเพิ่มขึ้นแต่ก็เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมสูงขึ้นตามเนื่องจากฐานทรัพยากรการผลิตที่แตกต่างกันของเกษตรกร อีกทั้งการพึ่งพาดลาดภายนอกมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทำให้ต้องเผชิญกับความแปรปรวนของภาวะตลาดเกิดความเสี่ยงทั้งด้านการผลิตและการตลาดสูงขึ้น

ผลกระทบต่อกลุ่มคนยากจน

ผลกระทบที่เกิดขึ้นมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงเกิดขึ้นกับชาวเขาฐานะยากจนที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตมาสู่เกษตรพาณิชย์ทำให้เป็นแหล่งรายได้ที่เป็นตัวเงินของครอบครัว ซึ่งมีแนวโน้มว่ากลุ่มนี้พยายามปรับการผลิตเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาทั้งพืชผักอายุสั้นและไม้ผลแต่กลับต้องเผชิญกับความขาดแคลนทรัพยากรด้านการผลิตซึ่งนำไปสู่การผลิตที่มีขนาดจำกัด โดยเฉพาะที่ดินและเงินทุน อีกทั้งยังต้องแบกรับความเสี่ยงด้านการตลาดและหนี้สินกว่าในอดีต ผลกระทบทางอ้อมต่อครัวเรือนยากจนได้แก่ การมีแหล่งรายได้ตัวเงินของครัวเรือนเพิ่มขึ้นเนื่องจากมีงานรับจ้างภาคการเกษตรตลอดทั้งปี การได้รับข่าวสารความรู้จากภายนอก การ ซึ่งจำแนกได้ 6 ประการตามปัจจัยสำคัญดังนี้

ด้านสภาพธรรมชาติและปัจจัยการผลิต

ดิน ที่ถูกนำมาใช้เพื่อการผลิตอย่างเข้มข้น โดยพบว่าระยะเวลาในการพักหน้าดินของครัวเรือนยากจนทั้งหมดทำได้เพียงระยะเวลาสั้นๆ เพียง 2 ถึง 6 เดือน จึงนำไปสู่เกิดการเสื่อมโทรมของสภาพพื้นที่ปลูกได้ง่ายทำให้ผลผลิตทั้งพืชเชิงชีพและพืชผักพาณิชย์นั้นมีผลผลิตที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน อีกทั้งครัวเรือนยากจนนั้นต้องเผชิญกับการขาดแคลนที่ทำกิน โดยพบว่าการถือครองที่ดินของครัวเรือนยากจนโดยเฉลี่ยต่ำกว่า 10 ไร่ซึ่งเกษตรกรระบุว่าไม่เพียงพอต่อการปลูกพืชและฟื้นฟูหน้าดินในระบบหมุนเวียน และโดยข้อจำกัดทางกฎหมายในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้จึงไม่สามารถขยายพื้นที่ทำกินได้ ทำให้ครัวเรือนยากจนขาดโอกาสในการสร้างรายได้จากการเพาะปลูก ซึ่งพบว่าครัวเรือนร้อยละ 86 ต้องเป็นแรงงานรับจ้างเพื่อหารายได้เพิ่มให้แก่ครัวเรือน

น้ำ เนื่องจากที่ดินเพื่อการเกษตรของครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่เป็นที่ดอนอาศัยน้ำฝนจึงไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้เท่ากับพื้นที่อื่น ๆ ที่มีแหล่งน้ำห้วยไหลผ่านและร้อยละ 96 ไม่มีเครื่องสูบน้ำเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูกหากเกิดภาวะแห้งแล้งขึ้นแล้วจะส่งผลให้ผลผลิตของครัวเรือนเหล่านี้เสียหายได้ง่าย

ผลกระทบ ทางอ้อม คือ การออกรับจ้างในภาคการเกษตรลดลง การเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพของแหล่งน้ำที่เกิดจากใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรทำให้แหล่งอาหารธรรมชาติ ได้แก่ ปลาที่เกิดตามธรรมชาติในแหล่งน้ำลดจำนวนลงไปมาก

ป่าไม้ จำนวนป่าไม้เพิ่มขึ้นแต่คุณภาพของป่าไม้มีแนวโน้มลดลงซึ่งเห็นได้จากความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ป่าที่มีแนวโน้มลดลง อีกทั้งมีการแบ่งเขตพื้นที่การป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอยออกจากกัน พบว่าส่งผลกระทบให้การใช้ประโยชน์ผลิตภัณฑ์จากป่าทั้ง พืช สัตว์ป่า และไม้ ของคนยากจนทั้งหมดมีแนวโน้มลดลงเนื่องจากไม่สามารถเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าทุกแห่งได้ดังอดีต

ลักษณะครัวเรือนและปัจเจกบุคคล ครัวเรือนยากจนทั้งหมดระบุว่าการพัฒนาจากหน่วยงานภายนอกได้สร้างความสะดวกสบายและความอยู่ดีกินดีให้แก่คนยากจนมากขึ้นกว่าในอดีต เช่น สิทธิการรักษาพยาบาล สิทธิการศึกษาของบุตรหลานในทุกครัวเรือนยากจนได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ในศึกษาจนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นต้น ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนได้อย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามลักษณะครัวเรือนยากจนมีขนาดตัวลดลงเนื่องจากต้องการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนด้านอื่นๆ ครัวเรือนกว่าร้อยละ 60 จึงคุมกำเนิดและให้มีบุตรเพียง 1-3 คนเท่านั้น แต่ส่งผลให้จำนวนแรงงานภาคการเกษตรของครัวเรือนลดลงตามไปด้วย

ระบบวิถีชีวิต ด้านเศรษฐกิจนั้นระบบวิถีชีวิตปรับเข้าสู่ระบบการเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้นซึ่งเห็นได้จากการเปรียบเทียบในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่ปลูกพืชยังชีพมากกว่าร้อยละ 75 มีรายได้เพียง 36,834 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในขณะที่กลุ่มครัวเรือนที่ปลูกพืชพาณิชย์มากกว่าร้อยละ 75 มีรายได้เพิ่มขึ้นถึง 66,088 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งแตกต่างกันมากถึง 1.8 เท่า ขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ภาวะหนี้สินเพิ่มขึ้นเช่นกันเมื่อการวิธีการเพาะปลูกเปลี่ยนแปลงไปจาก 489 บาทต่อครัวเรือนต่อปีไปเป็น 11,438 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งแตกต่างกันกว่า 23 เท่าตัว และเนื่องจากเกษตรกรรายจนจำนวนมากจะมีศักยภาพการผลิตทางการเกษตรไม่มากนัก จึงมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาออกเป็นแรงงานรับจ้างตลอดทั้งปี

การถือภูตทางสังคม การถือภูตกันในระดับแนวชาวยุคนั้นลดลงจากอดีตที่เคยเป็นเนื่องจากประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มหรือบุคคลเริ่มลดลงเนื่องจากแต่ละคนมีภาระหน้าที่แตกต่างกันออกไป ความช่วยเหลือระหว่างกันในกลุ่มของเครือข่ายอยู่ในระดับพื้นฐานคือการช่วยเหลือทางด้านแรงงานเป็นหลักเท่านั้น แต่พบว่าความช่วยเหลือตั้งแต่ระดับเงินทุน และที่ดินของครัวเรือนยากจนร้อยละ 81 จะเกิดขึ้นเพียงในเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเพียง 3 – 4 คนเท่านั้นซึ่งเป็นพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และพี่น้องร่วมบิดามารดา

ระบบตลาด ครัวเรือนยากจน โดยมีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนการผลิตด้านการเกษตรเข้าสู่เกษตรเชิงพาณิชย์โดยพบว่ามีครัวเรือนยากจนเพียงร้อยละ 9 เท่านั้นที่ผลิตแบบยังชีพอยู่ และแม้ว่าการเกษตรเพื่อการค้าจะทำให้เกิดรายได้ตัวเงินแก่ครัวเรือนเพิ่มขึ้นก็ตามแต่เมื่อการเกษตรเพื่อการค้าต้องมีการตลาดเข้ามาเกี่ยวข้องทำให้ครัวเรือนยากจนทั้งหมดอีกร้อยละ 91 ต้องเผชิญกับความผันผวน

ของราคา แหล่งรับซื้อ การขาดอำนาจการต่อรองกับพ่อค้ารับซื้อ และกลายเป็นผู้แบกรับความเสี่ยงด้านการตลาดเองเช่นกัน

หน่วยงานภายนอก การพัฒนาที่เกิดขึ้นทำให้การดำรงชีวิตของครัวเรือนยากจนมีความสะดวกสบายและมีความอยู่ดีกินดีกว่าในอดีต อย่างไรก็ตามยังคงมีความช่วยเหลือบางประการจากหน่วยงานภายนอกที่ครัวเรือนเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถเข้าถึงได้เท่าใดนัก เช่น กองทุนหมู่บ้านที่ต้องมีคณะกรรมการหมู่บ้านพิจารณาถึงความสามารถในการใช้คืน ซึ่งมีผลต่อความสามารถในการลงทุนด้านการเกษตรของครัวเรือนยากจนในการนำไปซื้อปัจจัยการผลิตทั้งเมล็ดพันธุ์วิทยาศาสตร์ และสารเคมี ได้น้อยกว่าครัวเรือนอื่นๆ ในชุมชน ซึ่งจากการสำรวจพบว่ามีครัวเรือนยากจนร้อยละ 55 เท่านั้นที่มีการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินทุนได้เฉลี่ยเพียง 5,383 บาทต่อครัวเรือนต่อปีเท่านั้น

8.1.3 ลักษณะและการกระจายรายได้ของกลุ่มคนยากจน

การจำแนกกลุ่มประชากรตามฐานะทางเศรษฐกิจ

สามารถจำแนกกลุ่มครัวเรือนออกได้ 3 ระดับ ได้แก่ ครัวเรือนฐานะร่ำรวยมีจำนวน 60 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 14 กลุ่มครัวเรือนฐานะปานกลาง จำนวน 156 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 53 และครัวเรือนฐานะยากจน มีจำนวน 54 ครัวเรือน หรือร้อยละ 22 โดยในแต่ละกลุ่มฐานะจะมีทรัพย์สินและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ แตกต่างกันไป ซึ่งในกลุ่มครัวเรือนฐานะร่ำรวยจะการสะสมทรัพย์สินของครัวเรือนมากที่สุด โดยการสะสมทรัพย์สินต่างก่อนข้างมีจำนวนมากและความทันสมัยเหมือนสังคมในชุมชนเมือง ครัวเรือนฐานะปานกลางจะมีทรัพย์สินต่างๆ บ้างแต่ก็ไม่มากเท่ากับครัวเรือนร่ำรวย ในขณะที่เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนยากจนแล้วส่วนใหญ่ก็มีเพียงทรัพย์สินขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้น

การประกอบอาชีพของครัวเรือนทุก ฐานะยังคงพึ่งพาการเกษตรเป็นหลักซึ่งมีทั้งผลิตพืชยังชีพและพืชพาณิชย์โดยฐานทรัพยากรการผลิตทั้งที่ดิน แรงงาน และเงินทุนไม่เท่ากันจึงส่งผลกระทบต่อการผลิตของครัวเรือนในฐานะต่างๆ ให้มีขนาดการผลิตและความหลากหลายของกิจกรรมแตกต่างกันไป ความสามารถในการจัดการทางการตลาดที่แตกต่างกันเป็นสิ่งที่ทำให้ส่งผลกระทบต่อความสามารถในการผลิตเช่นกัน นอกจากนี้อาชีพนอกฟาร์มของครัวเรือนฐานะร่ำรวยเป็นการค้าขายที่สร้างรายได้เป็นตัวเงินจำนวนมาก ในขณะที่ครัวเรือนปานกลางยึดการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และครัวเรือนยากจนมีอาชีพนอกฟาร์มเป็นแรงงานรับจ้างเป็นหลัก ในปัจจุบันแต่ละกลุ่มยังมีการพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้นโดยครัวเรือนที่มีฐานะดีขึ้นจะมีแนวโน้มในการพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้นตามด้วยเช่นกันแต่อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่ยังคงมีระบบการพึ่งพาทางเครือญาติเป็นสิ่งที่คอยสนับสนุนวิถีการดำรงชีวิตของครัวเรือนต่างๆ อยู่ทำให้ช่วยลดความรุนแรงของความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้เป็นอย่างดี

หลักเกณฑ์ชี้วัดความจน

ในการกำหนดหลักเกณฑ์ความยากจนของทั้งชนเผ่าม้งและกะเหรี่ยงในชุมชนนั้น ได้ระบุถึง 4 หลักเกณฑ์หลัก ได้แก่ ประการแรก คือ การขาดแคลนข้าว เป็นการแสดงถึงความสามารถในการผลิตข้าวและความเพียงพอในการบริโภคแต่ละปี ประการที่สอง คือ การมีอาชีพหลักเป็นแรงงานรับจ้าง เนื่องจากแสดงขาดแคลนทรัพยากรในการผลิตทางเกษตร ทำให้การเพาะปลูกของครัวเรือนมักมีพืชเพื่อยังชีพเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงทางอาหาร และปลูกพืชพาณิชย์เป็นแหล่งรายได้เสริมซึ่งอาจไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของครัวเรือนการประกอบอาชีพรับจากจึงถือเป็นแหล่งรายได้และเงินทุนหลักของครัวเรือน การถือครองทรัพย์สิน คือ ครัวเรือนยากจนมักมีเพียงทรัพย์สินเพียงระดับพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น การถือครองที่ดินการเกษตรมักไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก ลักษณะที่อยู่จะไม่ถาวร หลังคาหญ้าแฝกหรือสังกะสีหรือมีขนาดเล็ก ไม่มียานพาหนะ เครื่องใช้ไฟฟ้า หรือหากมีการถือครองก็จะมีสภาพเก่า และประการสุดท้าย คือ การเข้าถึงแหล่งเงินกู้ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเงินออมของครัวเรือนยากจนจะมีไม่เพียงพอต่อการบริโภคและการลงทุนเพื่อการเพาะปลูกอยู่เสมอ ทำให้การกู้ยืมเป็นหนทางหนึ่งในการแก้ปัญหาแต่ครัวเรือนยากจนจะมีศักยภาพในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนต่ำกว่าครัวเรือนกลุ่มฐานะอื่นมากเนื่องจากแหล่งเงินทุนเพื่อการเพาะปลูกส่วนใหญ่ไม่เชื่อถือในความสามารถใช้คืนหนี้สินของครัวเรือนเหล่านี้

การชี้วัดความยากจน

เมื่อพิจารณาระดับรายได้เฉลี่ยเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนทั้งในระดับประเทศของปี พ.ศ. 2542 ที่ระดับ 886 บาทต่อคนต่อเดือน และเส้นความยากจนในระดับพื้นที่ของปี พ.ศ. 2543 ที่ระดับ 841 บาทต่อคนต่อเดือน พบว่าทั้งระดับรายได้เฉลี่ยรวมของกลุ่มคนยากจนในพื้นที่ และระดับรายได้จำแนกตามชนเผ่ามนั้นต่ำกว่าเส้นความยากจนของประเทศทุกกลุ่ม แต่เมื่อเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนระดับพื้นที่ พบว่ากะเหรี่ยงเป็นกลุ่มที่มีรายได้เฉลี่ยสูงกว่าเส้นความยากจนเท่ากับ 51 บาทเท่านั้น

ความเหลื่อมล้ำในกลุ่มคนยากจนรวมทั้งหมดนั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรายได้เฉลี่ยระหว่างกลุ่มคนยากจนร้อยละ 20 ที่มีรายได้ต่ำที่สุดเฉลี่ยเท่ากับ 23,144 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และกลุ่มคนยากจนร้อยละ 20 ที่มีรายได้สูงที่สุดเฉลี่ยเท่ากับ 118,710 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งมีความแตกต่างสูงถึง 5 เท่าและเมื่อพิจารณารายได้เฉลี่ยต่อหัวของกลุ่มคนจนกับเส้นความยากจนนั้นพบว่ามีเพียงกลุ่มคนยากจนร้อยละ 20 ที่มีรายได้สูงที่สุดเพียงกลุ่มเดียวที่มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจนเท่านั้น โดยมากกว่าประมาณ 1 เท่า ในขณะที่กลุ่มคนยากจนร้อยละ 20 ที่มีรายได้ต่ำที่สุดมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนพื้นที่มากถึง 3 เท่า

เมื่อมีการพิจารณาระดับรายได้ต่อหัวเปรียบเทียบกันในแต่ละกลุ่มระดับรายได้ของม้งและกะเหรี่ยงแล้วกลับพบว่ากลุ่มคนยากจนกะเหรี่ยงที่ 1 – 3 จะมีระดับรายได้ที่สูงกว่าม้งเนื่องจากขนาดของครัวเรือนม้งนั้นใหญ่กว่ากะเหรี่ยงอีกทั้งสมาชิกในวัยพึ่งพิงมีจำนวนมากกว่ากะเหรี่ยง แต่ในกลุ่มที่

5 และ 6 ของกลุ่มคนยากจนมั่งมีระดับรายได้ที่สูงกว่ากะเหรี่ยง สำหรับด้านรายได้กับเส้นความยากจนนั้นพบว่ากลุ่มคนยากจนร้อยละ 20 ที่ 4 และ 5 ของทั้งม้งและกะเหรี่ยงเท่านั้นที่มีระดับรายได้เฉลี่ยสูงกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนของทั้งประเทศและพื้นที่

สาเหตุแห่งความยากจน

สาเหตุการกลายเป็นคนจนนั้นอาจเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุด้วยกัน คือ การเผชิญกับปัญหาด้านครอบครัว เช่น การสูญเสียหัวหน้าครัวเรือนจากปัญหาสุขภาพเสียดัด การหย่าร้าง การเจ็บป่วย เป็นต้น การเผชิญกับปัญหาด้านความเสี่ยงทั้งในระดับการผลิตและการจัดการด้านการตลาด ตลอดจนปัญหาการถือครองทรัพย์สินที่เป็นปัจจัยการผลิต สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่นำไปสู่ปัญหาด้านต่างๆ ดังนี้ คือ การขาดแคลนเงินทุนมากถึงร้อยละ 38 ของกลุ่มครัวเรือนยากจน การขาดแคลนที่ดินคิดเป็นร้อยละ 25 ของครัวเรือนยากจน การขาดแคลนแรงงาน คิดเป็นร้อยละ 18 ของครัวเรือนยากจน และการเข้าไม่ถึงตลาดผลผลิต มีเพียงเกษตรกรร้อยละ 9 เท่านั้นที่ปัญหานี้ และมีครัวเรือนที่เหลืออีกร้อยละ 10 ที่ระบุว่ามีการขาดแคลนปัจจัยการผลิตทุกอย่าง ทั้งเงินทุน พื้นที่เพาะปลูก แรงงาน และทักษะความรู้ในการสื่อสารและการผลิต ทำให้ความสามารถในการผลิตไม่เพียงพอตั้งแต่ระดับการบริโภคของครัวเรือน

8.1.4 การปรับตัวด้านวิถีชีวิตคนยากจน

การปรับตัวด้านการเพาะปลูก

การผลิตพืชเพื่อยังชีพเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน อีกทั้งระดับการถือครองปัจจัยการผลิตที่ไม่เท่ากันของแต่ละครัวเรือนทำให้มีการปรับตัวด้านการเกษตรที่แตกต่างกันออกไป โดยจำแนกตามระดับการพึ่งพาเกษตรเชิงพาณิชย์ได้ทั้งหมด 4 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 คือ กลุ่มที่มีการพึ่งพิงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์น้อยกว่าร้อยละ 25 จะมีการปลูกพืชยังชีพเป็นหลัก โดยเฉพาะข้าวและเมื่อสิ้นสุดการเก็บเกี่ยวผลผลิตก็จะทำการพักแปลงปลูกเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในกลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มที่มีการพึ่งพิงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ร้อยละ 25 – 50 และกลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มที่มีการพึ่งพิงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์ร้อยละ 50 – 75 จะมีลักษณะการผลิตในรอบปีที่คล้ายคลึงกันมาก โดยแตกต่างที่ขนาดและจำนวนรอบการเพาะปลูกเป็นหลักซึ่งสองกลุ่มนี้จะปลูกพืชยังชีพและตามด้วยพืชผักเชิงพาณิชย์และหลักจากฤดูการเก็บเกี่ยวพืชยังชีพเสร็จก็จะทำการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์ต่อไปในต้นฤดูแล้ง และกลุ่มที่ 4 คือ กลุ่มที่มีการพึ่งพิงการผลิตพืชเชิงพาณิชย์มากกว่าร้อยละ 75 จะมีการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์ตลอดทั้งปีโดยเริ่มตั้งแต่ฤดูฝนจนกระทั่งฤดูแล้ง โดยครัวเรือนยากจนมีการทำการเกษตรในกลุ่มที่ 3 มากที่สุดเนื่องจากมีความหลากหลายของกิจกรรมตลอดปีทำให้เกิดรายได้ที่ต่อเนื่องมากที่สุด

การฟื้นฟูบำรุงดินในระยะสั้นเป็นที่นิยมมากขึ้น โดยครัวเรือนร้อยละ 37 ระบุว่าเริ่มใช้วัสดุบำรุงดินทั้งในพืชยังชีพและพืชพาณิชย์ช่วง 5 – 6 ปีหลังก่อนหน้านี้ ขณะที่ครัวเรือนอีกร้อยละ 63 ระบุ

ว่าใช้ปุ๋ยต่อไร่เพิ่มขึ้นเนื่องจากผลผลิตต่อหน่วยในพื้นที่ปลูกลดลงมากจึงต้องใช้ทั้งปุ๋ยเคมีรองพื้นปลูก และให้ทุกระยะตามที่ฉลาดปุ๋ยกำกับเพื่อการเพิ่มผลผลิต ซึ่งจะมีการเน้นการบำรุงดินในแปลงปลูกพืช พืชผักมากกว่าพืชยังชีพและไม้ผล สำหรับปุ๋ยคอกบำรุงดินถูกนำมาใช้ในช่วง 5 ปีหลังเนื่องจาก ระยะเวลาการพักดินสั้นลงมาก การใช้ปุ๋ยคอกนิยมใช้มูลไก่อมากกว่ามูลวัวเนื่องจากไม่สร้างปัญหาวัชพืช ในแปลงปลูก

การปรับตัวด้านอาชีพนอกฟาร์ม

โดยทั่วไปแล้วอาชีพนอกฟาร์มเป็นแหล่งสร้างรายได้เสริมให้แก่ครัวเรือนอีกทางหนึ่งของครัวเรือนซึ่งร้อยละ 89 ของครัวเรือนยากจนนิยมเป็นแรงงานรับจ้างเป็นหลักแต่พบว่าเกิดปัญหาด้านปริมาณงานที่มีไม่สม่ำเสมอและจำนวนรายได้จากการเป็นแรงงานรับจ้างต่ำกว่าที่ควร จึงมีครัวเรือน ร้อยละ 17 ของครัวเรือนยากจนทั้งหมดพยายามปรับตัวโดยการประกอบอาชีพนอกฟาร์มมากกว่าหนึ่ง อย่าง เช่น มีงานรับจ้างขับรถขนส่งผัก การค้าขาย รับจ้างในเมือง จักสาน และก่อสร้าง แต่การรับจ้างทั่วไปในภาคการเกษตรเป็นอาชีพนอกฟาร์มขั้นพื้นฐาน ที่เป็นแหล่งของรายได้ที่หาง่ายที่สุดตลอดทั้งปี และเป็นอันดับแรกของครัวเรือนยากจนเมื่อเกิดภาวะจำเป็น พบว่าครัวเรือนในกลุ่มการผลิตที่ 3 และ 4 จะมีอาชีพนอกฟาร์มมากกว่ากลุ่มที่ 1 และ 2 ที่ยึดเอาการเป็นแรงงานรับจ้างภาคการเกษตรเป็นอาชีพหลักเท่านั้น การพึ่งพารายได้จากอาชีพเสริมในกลุ่มกะเหรี่ยงจะมากกว่าม้งซึ่งเมื่อเทียบสัดส่วนของ รายได้นอกฟาร์มต่อรายได้ทั้งหมด พบว่าโดยเฉลี่ย ม้งอยู่ที่ 17,155 บาทต่อครัวเรือนต่อปีหรือร้อยละ 43.3 และกะเหรี่ยงอยู่ที่ 20,309 บาทต่อครัวเรือนต่อปี หรือร้อยละ 25.7

การปรับตัวด้านการแลกเปลี่ยน

การแลกเปลี่ยนในปัจจุบันพึ่งพาการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกการตลาดทั้งสิ้นทั้งการขายผลผลิต และการบริโภค วิธีการตลาดที่ได้รับความนิยมที่สุดในครัวเรือนยากจนร้อยละ 62 คือ การขายผ่านพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับพืชผักในพื้นที่เลย เนื่องจากเป็นวิธีการที่สะดวกสบายและได้รับเงินรวดเร็วที่สุด เพื่อที่จะนำเงินไปลงทุนมากที่สุด ไม่ต้องรับความเสี่ยงทางด้านขนส่ง นิยมขายเหมาเพื่อได้ราคา เดียวกันจำนวนมากเลย แต่ต้องเผชิญกับปัญหาด้านการถูกกดราคาผลผลิตจากพ่อค้าและบางครั้งมีตลาด ไม่เพียงพอรองรับผลผลิต จึงมีครัวเรือนร้อยละ 28 ของครัวเรือนทั้งหมดปรับตัวโดยหาแหล่งตลาดอื่นๆ เพื่อผลผลิตของตนเอง โดยร้อยละ 16 ของครัวเรือนยากจนขายผ่าน โครงการหลวงจะได้รับราคาสูงแต่ ต้องผ่านการคัดคุณภาพและได้รับเงินช้า และครัวเรือนร้อยละ 12 เลือกขายผลผลิตของตนเองผ่านตลาด ในเมือง ซึ่งแม้จะต้องรับต้นทุนด้านการเก็บเกี่ยวพืชผล ขนส่ง และราคา แต่ก็ได้รายได้สูงกว่าเป็น จำนวนมาก เมื่อพิจารณาตามชนเผ่าม้ง ม้งเลือกที่จะขายผ่านพ่อค้าคนกลางร้อยละ 55 การไปขาย เองที่ตลาดร้อยละ 35 และขายผ่าน โครงการหลวงร้อยละ 10 ในขณะที่กะเหรี่ยงเลือกที่จะขายผ่านพ่อค้า คนกลางร้อยละ 67.6 และขายผ่าน โครงการหลวงร้อยละ 20.6 สรุปคือ ม้งจะมีการเข้าถึงตลาดพืช พืชผักได้มากกว่ากะเหรี่ยง

การปรับตัวด้านทรัพย์สินและการถือครอง

การถือครองของครัวเรือนยากจนอยู่ในระดับต่ำซึ่งมีเพียงเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน พบว่าสินทรัพย์ที่ครัวเรือนยากจนถือครองมากที่สุดคือ รถจักรยานยนต์ ถึงร้อยละ 40.7 ของครัวเรือนทั้งหมดเนื่องจากจำเป็นในการเดินทางไปแปลงเพาะปลูกซึ่งการได้มา คือ ซื้อผ่อนต่อจากเจ้าของเดิมในราคาถูก รองลงมาคือวิทยุเพื่อรับฟังข่าวสารและให้ความบันเทิง ครัวเรือนร้อยละ 44.4 การได้มา คือ ซื้อใหม่จากร้านค้าเพราะมีราคาไม่สูงนัก สำหรับโทรทัศน์มีครัวเรือนเพียงร้อยละ 18.5 และรถยนต์มีครัวเรือนร้อยละ 5.5 เท่านั้นที่ถือครอง ทรัพย์สินดังกล่าวนี้พบว่ครัวเรือนกะเหรี่ยงมีแนวโน้มการถือครองมากกว่าม้งยกเว้นรถยนต์ที่มีในครัวเรือนม้งเพียงอย่างเดียว

ในส่วนของทรัพย์สินที่ดินเพื่อการเพาะปลูกนั้น พบว่าทุกครัวเรือนจะได้จากมรดกของพ่อแม่เพียงอย่างเดียวครัวเรือนร้อยละ 75 ระบุว่าไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก แต่มีเพียงครัวเรือนร้อยละ 29.6 แก้ไขปัญหาโดยการยืมเปล่าหรือเช่าที่ทำกินจากผู้อื่น โดยครัวเรือนกะเหรี่ยงร้อยละ 23.5 และม้งร้อยละ 10 ของแต่ละชนเผ่าทำการยืมที่ดินเพื่อการเพาะปลูกจากเจ้าของที่ดินซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันอย่างมาก ได้แก่ญาติผู้ใหญ่ พี่น้อง หรือเพื่อนสนิท สำหรับครัวเรือนกะเหรี่ยงร้อยละ 3.7 และม้งร้อยละ 20 ของแต่ละชนเผ่าทำการเช่าที่ดินเฉลี่ย 700 – 1,000 บาทต่อฤดูการผลิตจากเจ้าของที่ดินที่เปล่าว่างเปล่าไว้

การปรับตัวด้านการใช้จ่ายของครัวเรือน

การใช้จ่ายในครัวเรือนยากจนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากอดีตมาก สามารถจำแนกออกได้ 3 ประเภท คือ รายจ่ายเพื่อการใช้นี้สิน รายจ่ายในครัวเรือน และรายจ่ายเพื่อการลงทุน เมื่อได้รับรายได้แล้วครัวเรือนจะแบ่งจำนวนเงินตามหมวดการใช้จ่ายดังข้างต้น ซึ่งพบว่าครัวเรือนร้อยละ 56 ให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายเพื่อการใช้นี้เป็นอันดับแรกเนื่องจากปัจจุบันครัวเรือนทำเกษตรพาณิชย์เพิ่มขึ้นและมีการกู้ยืมการแหล่งเงินกู้ทำให้หลังจากได้รับเงินจากการขายผลผลิตแล้วต้องใช้จ่ายเงินคืนแหล่งกู้ยืมเพื่อจะกู้ยืมปัจจัยการผลิตหรือเงินในครั้งต่อไปได้ กลุ่มครัวเรือนร้อยละ 33.3 ให้ความสำคัญในการลงทุนอันดับแรกเนื่องจากหลังจากการขายผลผลิตแล้วกลุ่มนี้จะมีเงินมากพอที่จะลงทุนครั้งต่อไปจึงแบ่งเงินเพื่อการซื้อปัจจัยการผลิตเป็นอันดับแรก และครัวเรือนร้อยละ 14.8 ให้ความสำคัญกับค่าใช้จ่ายในการบริโภคเป็นอันดับแรกเนื่องจากกลุ่มนี้มีการเพาะปลูกพืชพาณิชย์น้อยหรือไม่มีเลยทำให้เงินที่ได้จากการรับจ้างเป็นเงินเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก

และเมื่อเปรียบเทียบม้งและกะเหรี่ยงด้านค่าใช้จ่ายในครัวเรือนค่อนข้างเท่ากันเฉลี่ยคือ 2,000 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน และจะเน้นความประหยัด โดยวิธีเน้นการบริโภคที่เป็นพืชผักและข้าวมากกว่าเนื้อสัตว์ มีพืชสวนครัวที่ปลูกไว้ทั้งข้างบ้านและในแปลงเกษตร มีการแปรรูปผักบางชนิดเก็บไว้บริโภค เช่น ผักกาดเขียว เป็นต้น และการปรับตัวในระยะยาวนั้นทั้งม้งและกะเหรี่ยงเริ่มมีการคุมกำเนิดบุตรเพื่อลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนในระยะยาว การใช้จ่ายเพื่อการลงทุนของครัวเรือนยากจนม้งลงทุนเฉลี่ย

16,053 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และกะเหรี่ยงลงทุนเฉลี่ย 9,750 บาทต่อครัวเรือนต่อปีซึ่งมากกว่าถึง 1.64 เท่า โดยการปรับตัวด้านนี้ที่เกิดขึ้นได้แก่การพยายามลงทุนด้วยเงินออมของครัวเรือนเท่านั้นหรือมีการซื้อปัจจัยการผลิตแบบซื้อเชื่อและชำระเงินคืนเมื่อขายผลผลิตได้ จำนวนครั้งในการลงทุนต่อปีจะขึ้นอยู่กับจำนวนการปลูกพืชผักเป็นสำคัญโดยครัวเรือนม้งจะมีจำนวนครั้งการลงทุนมากกว่ากะเหรี่ยง 1 – 2 ครั้งต่อปี โดยครัวเรือนม้งร้อยละ 62 มีแหล่งเงินทุนสำคัญที่สุด 2 แหล่งคือ เงินออมของครัวเรือน ในขณะที่กะเหรี่ยงร้อยละ 50 มีการรับจ้างเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญที่สุด การใช้จ่ายด้านการชำระหนี้สินของม้งเฉลี่ย 9,947 บาท/ครัวเรือนต่อปี และกะเหรี่ยงชำระหนี้เฉลี่ย 5,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งการใช้จ่ายด้านนี้ของม้งคิดเป็นสองเท่าของกะเหรี่ยง ในขณะที่เมื่อพิจารณาตามกลุ่มการผลิตทั้ง 4 นั้นพบว่าการใช้จ่ายด้านหนี้สินเพิ่มขึ้นตามระดับการผลิตเกษตรเชิงพาณิชย์ ซึ่งการปรับตัวในภายหลังด้านการชำระหนี้ คือ การพยายามจัดสรรเงินที่ได้จากการขายผลผลิตเพื่อการชำระหนี้เป็นอันดับแรก

การเผชิญปัญหาและการปรับตัวในอนาคต

การเกษตรระดับแปลง ครัวเรือนยากจนทั้งหมดระบุปัญหาที่เกิดในการทำเกษตรกรรมมากที่สุดได้แก่ โรคและแมลง ทุกครัวเรือนจะมีการแก้ไขปัญหาเป็นอันดับแรกโดยการพ่นสารเคมี หากการระบาดรุนแรงจนไม่สามารถควบคุมและกำจัดได้ ก็จะปล่อยให้โรคและแมลงทำลายพืชผล หรือป้องกันปัญหานี้โดยการสลับชนิดของพืชผักในแปลงเพื่อตัดวงจรชีวิตของศัตรูพืชหรือเลือกชนิดพืชปลูกที่มีความต้านทานโรคและแมลงมากที่สุด เช่น ผักสลัดใบ เป็นต้น ปัญหาที่ถูกระบุรองลงมาคือ ฝนและลูกเห็บ ทำให้ต้นและใบพืชผักได้รับความเสียหาย เช่น ต้นหัก ใบช้ำขาด เป็นต้น ทำให้ไม่สามารถขายผลผลิตพืชผักในแปลงได้เลย ไม่มีครัวเรือนยากจนรายใดระบุว่าสามารถแก้ไขและป้องกันปัญหานี้ได้ ทางแก้ไขคือการปลูกซ่อมแซมในส่วนที่เสียหายมากเท่านั้น ปัญหาความขาดแคลนด้านแรงงานในช่วงเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว พบว่าครัวเรือนยากจนกะเหรี่ยงได้มีการใช้ระบบแลกเปลี่ยนแรงงานเพาะปลูกกับเครือญาติและเพื่อนบ้านในชุมชนเพื่อให้การเพาะปลูกเสร็จทันในช่วงฤดูกลานั้น แต่ครัวเรือนม้งนั้นจะใช้แรงงานที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยเฉพาะข้าวและข้าวโพดซึ่งเป็นพืชหลักในการบริโภค โดยแรงงานในครัวเรือนทุกคนจะต้องช่วยกันเพาะปลูกจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว

แหล่งเงินทุนของครัวเรือนเกษตรกรยากจนจะมีอยู่หลายแหล่งก็ตาม แต่จะมีแหล่งเงินทุนสำคัญอันดับที่ 1 และ 2 จะมีเพียง 2 – 3 แหล่งเท่านั้น โดยแหล่งเงินทุนสำคัญของครัวเรือนเกษตรกรยากจน ได้แก่ การรับจ้างทั่วไปโดยมีครัวเรือนร้อยละ 63 จากทั้งหมดประกอบด้วยครัวเรือนยากจนกะเหรี่ยงร้อยละ 80 ของชนเผ่าและม้งร้อยละ 33 ของชนเผ่า แหล่งรองลงมาคือ เงินออมจากการขายผลผลิตทางเกษตรของครัวเรือนร้อยละ 13 และการขีมือญาติร้อยละ 11 สำหรับแหล่งเงินทุนอื่น ๆ เกษตรกรจะให้ความสำคัญลำดับท้าย ๆ เช่น สหกรณ์ พ่อค้า หน่วยงานรัฐ ซึ่งมีครัวเรือนยากจนเพียงร้อยละ 38 จากทั้ง

หมดเป็นครัวเรือนกะเหรี่ยงร้อยละ 44 และครัวเรือนยากจนม้งร้อยละ 38 ที่ไม่มีการกู้ยืมใด ๆ เลยเช่นกัน ซึ่งชี้ให้เห็นว่าแสดงเงินทุนของเกษตรกรส่วนใหญ่จำเป็นต้องกู้ยืมหรือหาเงินมาใช้ลงทุนแบบหมุนเวียนตลอดเวลา

8.2 การอภิปรายผลการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงของระบบในชุมชนมีแนวโน้มพัฒนาเข้าสู่การเกษตรเชิงพาณิชย์ดังเช่นชุมชนอื่นๆ ที่ใช้แนวทางการพัฒนาเดียวกัน ทำให้เกิดความเจริญขึ้นอย่างมากหลังจากที่มีการพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นเวลาเกือบ 30 ปี ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชาวเขานั้นมีแนวโน้มที่จะรับเอารูปแบบวิถีชีวิตของสังคมเมืองมาใช้มากขึ้นซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสีย หน่วยงานจากภายนอกจำเป็นต้องตระหนักถึงทั้งผลกระทบทางตรงและทางอ้อมทั้งด้านการผลิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่ตามมาหลังจากชาวเขาในพื้นที่ได้รับนวัตกรรมการผลิตต่างๆ และปรับเปลี่ยน ด้านการเปลี่ยนแปลงของระบบเกษตรกรรมที่ศึกษานั้นมีแนวโน้มที่จะเข้าสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของคนอื่นๆ เช่น อนันต์และมิ่งสรรพ์ (2538) ฉลาดชาย (2530) เป็นต้น

โดยการเปลี่ยนแปลงของระบบนั้นจะเกิดผลกระทบต่างๆ ขึ้นตามลำดับเวลาทำให้วิถีการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมของชนเผ่าเริ่มถดถอย อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยเศรษฐกิจในระดับชุมชนดีขึ้นแต่ก็มีภาวะผันผวนตามสภาพภายนอกสูงขึ้นเนื่องจากการพึ่งพาสภาพภายนอก ด้านสังคมนั้นแม้จะยังมีการเกื้อกูลกันอยู่แต่มีระบบการใช้แรงงาน โดยการจ้างด้วยเงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาทแทนการแลกเปลี่ยนแรงงานมากขึ้น และสิ่งแวดล้อมทั้งน้ำและดินมีแนวโน้มเสื่อมโทรมจากการใช้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ซึ่งสอดคล้องกับงานของทวิช (2541) และเฉลิม (2542) สำหรับผลกระทบในระดับของกลุ่มคนยากจนนั้นพบว่าเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์เพิ่มขึ้นตามเช่นกัน แต่ไม่สามารถผลิตได้เท่ากับคนในฐานะอื่นเนื่องจากจำนวนปัจจัยการผลิตมีน้อยกว่าทำให้คนกลุ่มนี้ยังยึดอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างอีกทางหนึ่งเช่นเดียวกันกับผลงานวิจัยของเบ็ญญา และคณะ (2530) แต่ก็เป็นงานที่มีความไม่สม่ำเสมอและรายได้ต่ำจึงทำให้คนยากจนมีรายได้ที่ไม่แน่นอนตลอดปีเช่นกัน

การศึกษาด้านการกระจายตัวของเกษตรกรในกลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจนั้น พบว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่มีฐานะปานกลางร้อยละ 53 ฐานะร่ำรวยร้อยละ 25 และฐานะยากจนร้อยละ 22 ซึ่งแม้จะชี้ให้เห็นว่าคนส่วนใหญ่มีฐานะเดียวกันกว่าครึ่งหนึ่งก็ตาม แต่คนในส่วนใหญ่ได้กลายเป็นผู้ที่มีความแตกต่างออกไปในฐานะความเป็นอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนยากจนที่มีความเป็นอยู่ที่ขาดแคลนกว่ากลุ่มอื่น การพิจารณาด้านรายได้ของกลุ่มคนยากจนนี้ยังได้แสดงให้เห็นว่าคนยากจนของชุมชนนี้มีระดับรายได้เฉลี่ยที่ต่ำมากเนื่องจากมีค่าที่ต่ำกว่าเส้นความยากจนของประเทศและพื้นที่ซึ่งเป็นระดับรายได้ที่ต่ำมาก สำหรับลักษณะคนยากจนในพื้นที่นี้ไม่เพียงแต่เป็นผู้ยากจนด้านรายได้เท่านั้นแต่ยัง

เป็นผู้ยากจนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา การเมือง และสังคม เช่นเดียวกับลักษณะคนยากจนของภาคเหนือในงานการศึกษาของวันเพ็ญ และคณะ (2543) เช่นกัน

ด้านการปรับตัวในวิถีชีวิตของคนยากจนนั้น แม้จะมีการเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นสิ่งสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนแล้วก็ตามแต่ยังคงไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตซึ่งต้องอาศัยการเป็นแรงงานรับจ้างเป็นอาชีพหลักอีกทางหนึ่งเนื่องจากไม่สามารถผลิตได้เท่ากับคนในฐานะอื่นซึ่งเกิดจากจำนวนฐานทรัพยากรการผลิตของครัวเรือนกลุ่มนี้อาจไม่เหมาะสมกับระบบการผลิตพืชเชิงพาณิชย์เท่ากับครัวเรือนอื่นส่งผลให้รายได้ที่เกิดจากการผลิตการเกษตรของครัวเรือนอยู่ในระดับที่ต่ำนั่นเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในทิศทางเดียวกันกับสังคมชาวเขาอื่นที่ได้รับการพัฒนาทางการเกษตรดังเช่นในงานวิจัยของเบ็ญจา และคณะ (2530) นอกจากนี้แล้วคนยากจนยังต้องปรับตัวด้านอื่น โดยมีทิศทางที่พึ่งพาตลาดและปัจจัยภายนอกมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีตทั้งด้านปัจจัยการผลิตและการขายผลผลิต ตลอดจนการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคและการลงทุนก็มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นตาม ซึ่งเป็นสิ่งชี้ให้ทราบว่าวิถีชีวิตของคนยากจนเองก็ตามได้เข้าสู่ระบบทุนนิยมและสังคมบริโภคเช่นเดียวกันซึ่งอาจนำไปสู่ชีวิตที่มีหนี้สินและเข้าสู่วงจรอุบาทว์เช่นเดียวกับวิถีชีวิตของเกษตรกรในประเทศไทยกับวงจรอุบาทว์ที่อธิบายในงานของเสรี (2544) แต่ทั้งนี้คนยากจนในชุมชนนี้ยังมีระบบเครือญาติและทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่ช่วยเกื้อหนุนการดำรงชีวิตอยู่ทำให้สามารถปรับตัวได้อยู่อย่างมากทั้งในชีวิตประจำวันและเมื่อเกิดความขาดแคลนขึ้นกับครัวเรือน

สิ่งสำคัญที่การศึกษาครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นคือ การเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในชุมชนตั้งแต่ระดับทั่วไปในชุมชนจนกระทั่งระดับกลุ่มคนจนด้วยกัน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้สอดคล้องกับงานวิจัยอื่นๆ ที่ได้ทำการสรุปถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่มีแนวโน้มเข้าสู่การผลิตแบบทุนนิยมและสังคมบริโภคมากขึ้นผลที่ตามมาคือความเหลื่อมล้ำทางสังคมและความเป็นอยู่ การกลายเป็นสังคมบริโภคที่ฟุ่มเฟือย ซึ่งจะต้องทำให้การผลิตของชุมชนมีแนวโน้มที่มีระดับเข้มข้นขึ้นดังในการศึกษาถึงผลกระทบหลังจากมีการพัฒนาเข้าไปสู่ชุมชนชาวเขาของทวิช(2539) ในเรื่องแนวทางการแก้ไขปัญหาลดจำนวนคนยากจนลง โดยยึดแนวทางการพัฒนาที่ใช้กลไกของกระแสทุนนิยมเป็นตัวขับเคลื่อนแต่ขาดมาตรการควบคุมใดๆ อาจนำมาซึ่งความเสื่อมถอยของธรรมาภิบาลและระบบการเกื้อกูลกันในชุมชนซึ่งเป็นแหล่งสำคัญในการช่วยเกื้อหนุนการดำรงชีวิตของคนยากจน ผลที่ตามมาคือการเกิดความยากจนในระดับที่รุนแรงขึ้นกว่าเดิมในกลุ่มคนยากจนที่เหลือน้อยที่ยังไม่สามารถปรับตัวตามการพัฒนาใหม่ๆ ได้

ผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงต้องมีการคำนึงถึงผลกระทบทางอ้อมเหล่านี้ที่ตามมากับกระแสความเจริญจากภายนอกก็อาจจะทำให้ชุมชนนี้เป็นอีกหนึ่งแห่งที่ต้องเผชิญกับปัญหาข้างต้น ฉะนั้นการพัฒนาที่ใช้แนวของทุนนิยมหรือการผลิตเชิงพาณิชย์เป็นหลัก จึงควรมีขอบเขตและมาตรการพิจารณาทิศทางพัฒนาให้เกิดผลกระทบด้านลบน้อยที่สุด และการพัฒนาควรคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ครอบคลุมแก่เกษตรกรทุกกลุ่มแม้กระทั่งคนชายขอบหรือคนยากจนในพื้นที่

8.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

การทำวิจัยเรื่องวิถีชีวิตภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบเกษตรกรรมครั้งนี้เป็นการสืบความเป็นมาของระบบโดยใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก ซึ่งการศึกษาในส่วนของภาวะวิเคราะห์เชิงปริมาณจากอดีตจนกระทั่งปัจจุบันเป็นส่วนใหญ่ที่ไม่สามารถทำได้เนื่องจากไม่มีข้อมูลตัวเลขในระยะยาว การอธิบายภาพการเปลี่ยนแปลงของระบบจึงยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร เช่น จำนวนพื้นที่การเพาะปลูกขนาดครัวเรือน ระดับรายได้ ปริมาณการปลูกพืชยังชีพและพืชพาณิชย์ เป็นต้น หากการศึกษารั้งต่อไปมีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณในระยะยาวได้จะทำให้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจนขึ้น

การศึกษาได้เน้นเฉพาะในกลุ่มคนยากจนเท่านั้น หากการศึกษารั้งต่อไปสามารถรวบรวมรายละเอียดได้ครอบคลุมถึงในกลุ่มคนฐานะปานกลางและร่ำรวยจะทำให้การเปรียบเทียบระดับความแตกต่างของรายได้และวิถีชีวิตระหว่างกลุ่มต่างๆ ชัดเจนขึ้น อีกทั้งเนื่องด้วยการศึกษาในส่วนตัวเลขบางประการของครัวเรือนยากจน เช่น ระดับรายได้จากการผลิต จำนวนการซื้อข้าวเพื่อการบริโภค วิธีการใช้แปลงปลูกและการพักดินในแต่ละครั้ง เป็นต้น ทำให้อธิบายการเปลี่ยนแปลงหลังจากการเปลี่ยนวิถีชีวิตได้เพียงแค่ว่าในรูปของแนวโน้มเท่านั้นเนื่องจากการจัดเก็บข้อมูลในลักษณะเพียงช่วงเวลาปีเดียว หากการศึกษารั้งต่อไปสามารถจัดเก็บตัวเลขสำคัญต่างๆ ของแต่ละปีในระยะยาวได้จะทำให้ข้อมูลสามารถบอกถึงผลกระทบที่ชัดเจนมากขึ้น

ซึ่งประเด็นการศึกษาที่น่าสนใจและควรศึกษาถึง ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนในการเผชิญกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนจากภายนอก และด้านความยั่งยืนของระบบการผลิตและวิถีชีวิตในระยะยาวของชนชาวเขา ที่มีตัวชี้วัดหลายประการที่สามารถประเมินถึงผลดีและผลเสีย ตลอดจนความสำเร็จในการวางแผนนโยบายการพัฒนา และสามารถเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่กับปรับปรุงนโยบายการพัฒนาในอนาคตต่อไป